

RAZSVETLJENSTVO NA SLOVENSKEM 2. pol. 18. stol. – 1819 oz. do smrti Valentina Vodnika

Razsvetljenje je bilo duhovno in družbeno gibanje v 18. stoletju, ki si je prizadevalo za posameznikov in skupni napredek na temelju človekovih naravnih pravic in razuma. To je bil čas vladavine Marije Terezije in njenega sina Jožefa II.

RAZSVETLJENSKA KNJIŽEVNOST

Razsvetljenje pomeni prvo fazo slovenske posvetne književnosti. Pomeni začetek na področju poljudnoznanstvenega ustvarjanja, časnikarstva, zgodovinopisja, umetnostnega pisanja. Slovenci so se začeli zavedati slovenstva, razvijali sta se nacionalna zavest in ideja naroda. V tem času se je začelo razvijati tudi slovensko gledališče.

Razsvetljenska književnost pomeni začetke novega slovenskega slovstva. Nova besedna umetnost je nastala z naslonitvijo na sodobno evropsko slovstvo razsvetljenstva in predromantike, deloma pa na zglede ljudskega slovstva. Nastali so začetki nove slovenske lirike (Pisanice) in dramatike (Linhart).

Predstavniki:

Razsvetljensko književnost so pisali: **Valentin Vodnik, Anton Tomaž Linhart, Blaž Kumerdej, Jurij Japelj, Jernej Kopitar, Žiga Zois.**

DRAMATIKA ANTON TOMAŽ LINHART TA VESELI DAN ALI MATIČEK SE ŽENI

Kaj je komedija?

Komedija je klasična igra z veselo vsebino. Njen cilj je zbuditi smeh, nasprotja v njej so rešljiva. Navadno ima satirično ost, se komično zaplete in srečno razplete. Hoče vzgajati in zabavati. Uprizarja vsakdanje življenje in njegove napake, ki se jim smeje in jih obravnava kot del človekovega značaja. Rada šiba gospodarske, socialne in kulturne razmere.

Vrste komičnosti:

- **telesna** komičnost se kaže v raznih telesnih nenormalnostih (Budalovo jecljanje)
- **besedna** komičnost nastane s posebno uporabo jezika: osebe imajo smešna imena (Zmešnjava, Neletel)
- **situacijska** komika sloni na presenečenjih, zamenjavah, nesporazumih (gospa je preoblečena v Nežko)
- **karakterna** komičnost izvira iz smešnosti junakovega značaja (baronova nezvestoba in hkrati njegovo ljubosumje)

Matiček poseblja razsvetljenske vrednote in ideje: pamet oz. razumnost, iznajdljivost, pogum, samozavest, naravnost, željo po preprosti življenjski sreči, do katere ima vsakdo pravico.

Zgodba:

Prizorišče je grad na Gorenjskem blizu neke vasi pred letom 1789. Tu služi Matiček kot graščinski vrtnar, ki ga je baron Naletel povišal v prvega služabnika. Nežka in Matiček se hočeta poročiti. V enem dnevu se dogodki zapletejo in razpletejo.

Baronu je Nežka všeč in Matičku ne gre v račun, da jo hoče imeti zase in da je za posredovalca najel graščinskega tajnika Žužka. Matičku pa grozi tudi sodišče. Smrekarica iz Gobovega gradu,

kjer je nekdanj služil ga toži, da ji ni vrnil dvesto kron in da je zato dolžan vzeti jo za ženo, kakor ji je obljubil.

Študent Tonček, ki je na počitnicah na gradu se suče okoli Nežke, okoli županove Jerice in rad podvori baronici Rozali, Naletelovi ženi, ki je bila Tončku botrca. Baron ga ne trpi in ga je pognal iz gradu. Tonček je žalosten ker mora v Ljubljano, a Matiček mu svetuje naj se z gradu odpelje in skrivoma vrne.

Nežka razkrije gospe, da jo baron zalezuje in da hoče preprečiti njeno poroko z Matičkom. Matiček pa obema razodene svoj načrt. Baronu bo vzbudil ljubosumje na gospo, zato je po pisarju Budalo zanj že oddal pismo, češ da se gospa sestaja z nekim gospodom, a pismo je dobil od nekega kmeta. Matičkovo pismo baronu je »vžgalo«. Baron poišče gospo v trenutku, ko Nežka in gospa preoblačita Tončka v Nežkino obleko. Sumljivo se mu zdi, zakaj se gospa zaklepa. Baron hoče siloma odpreti vrata ker misli, da je v njej skrit neznani gospod in gospa mu v stiski prizna, da je v sobi Tonček. Na koncu se pokaže, da je v sobi Nežka. Baron je prepričan, da se gospa norčuje iz njega in jo prosi odpuščanja, gospa pa strmi ker ne ve za Tončkov beg skozi okno. Tedaj Žužek prinese akte in med njimi Smrekaričino tožbo. Baron zagrozi Matičku, da ga bo dal zapreti. Gospa sklene, da pojde v gozdiček sama v Nežkini obleki. V graščinski pisarni potekajo priprave na sodno obravnavo. Baron hoče še tega dne razčistiti Matičkovo zadevo s Smrekarico. Nežka mu obljubi, da pride v gozdiček, če ji bo dal doto. Baron se veseli zmage, Nežka pa da bo lahko plačal Matičkov dolg Smrekarici. Pisar Budalo se med delom pritožuje advokatu Zmešnjavi, češ kakšni so kmetje. Matičku hočejo soditi v nemškem jeziku, a Matiček se upre in zahteva pravdo v jeziku, ki ga razume, to je v slovenščini. Obravnava proti Matičku se konča v njegovo korist, saj se na koncu izkaže, da je graščinski tajnik Žužek njegov oče. Smrekarica pa njegova mati. Žužek sklene poročiti Smrekarico.

Matiček in Nežka se veselita svoje sreče, Nežka mu obljubi, da zvečer ne bo šla v gozdiček in da ljubi samo njega. Na sestanek bo šla gospa v njeni obleki. Za barona sta pripravila pismo, ki ga je Nežka spela z iglo. Tedaj pridejo in prinesejo gospe rože. Med njimi je tudi študent Tonček, oblečen v deklico, toda baron ga spozna in bi se znesel nad njim, če se Jerica ne bi zavzela zanj. Nato dekleta pojejo baronu v čast, Nežka se mu približa in ji posadi na glavo venec. Tedaj mu da pismo, baron pa iglo izroči Jerici in ji naroči, naj jo na samem vrne Nežki in ji pove, da jo bo čakal pod veliko lipo na vrtu. Na poti Jerica sreča Matička in mu razodene Nežkine namene. Ljubosumen Matiček sklene Nežko zasledovati.

Matiček je naročil Jerici, da se mora skriti v utici na vrtu v gozdičku in stopiti iz nje z lučjo, ko ji bo zažvižgal. Sam se je s fanti skrival in opazoval, kako se bo baron sestal z Nežko. Prideta gospa in Nežka, prvi je oblečena kot Nežka, druga kot gospa. Matiček spozna, da je Nežka preoblečena v gospo in je ves presrečen, da ga ljubi in ne vara z baronom., Baron pa je prepričan, da njegovo gospo spremlja moški, ki je bil zjutraj pri njej. Vidi, da jo vodi v utico in ves besen zdivja za njima. Zgrabi moškega in na svoje presenečenje spozna Matička. Jerica v tej zmešnjavi prinese luč, baron ogorčen zahteva kazen za svojo gospo. Ko stopi pred njega prava gospa, baron stoji pred vsemi osramočen. Matičku in Nežki se odpreta vrata do poroke, Nežka ima svojo doto, Matiček pa je celo našel svoje starše, ki resda niso žlahtna gospoda, a so le boljši od ciganov.

Razsvetljenske ideje:

- enakopravnost
- enakovrednost
- svoboda

Značilnosti:

Linhart je krivičen do nekaterih pojavov v tedanji družbi in sicer do:

- moralne pokvarjenosti plemstva
- nazadnjaškega uradništva, ki nasprotuje razsvetljskim reformam in šolam
- nepoštenega sodstva (plemič je tožnik in sodnik)
- nemščine kot uradnega jezika